

У XI–XII ст. внаслідок багатьох історичних причин зв'язки окремих руських земель з центром Давньоруської держави ослабли. Велика раніше територія Київської Русі почала дробитися на окремі землі і князівства. Волинське князівство значно довше, ніж Галицьке, залишалося в складі Русі, хоча протягом XI і першої половини XII ст. не раз ставало об'єктом війн і в ньому правили князі з різних династій, в тому числі і Маномახовичів. Волинське князівство остаточно відділилося від Києва в середині XII ст. коли тут стали князями сини Ізяслава Мстиславовича (помер в 1154 р.). Згідно з домовленістю між синами Ізяслава, Мстислав отримав Волинське, а його брат Ярослав – Луцьке князівство, без обмежень щодо дальшого їх поділу. Волині загрозувало роздроблення, що набуло конкретних форм після смерті Мстислава і Ярослава. Почали виникати окремі малі князівства з центрами у Володимирі, Бельзі, Червені, Бресті, Луцьку, Дорогобужу, Пересопниці і в Шумську. Але цей процес поділу і роздробленості Волині зумовлений рядом причин загально-руського характеру, був зупинений у 1199 р. волинським князем Романом Мстиславовичем. На українських землях на теренах держави Київська Русь з'являється нове державне утворення – Волинсько-Галицьке князівство, яке з 1253 р. стає королівством Руським або Українським.

Список використаних джерел

1. Греков Б. Д. Киевская Русь. – М., 1953. – 568 с.
2. Дмитренко Т. Б. Земля Дубенська. Вічний поклик історії. – Рівне: Дятлик М., 2015. – 416 с.
3. Історія Волині. З найдавніших часів до наших днів. – Львів: Вид-во при ЛДУ «Вища школа», 1988. – 238 с.
4. Історичне джерелознавство: підручник / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко. – К.: Либідь, 2003. – 488 с.
5. Кучинко М. М. Волинська земля X – середини XIV ст.: археологія та історія. – Луцьк: «Вежа», 2002. – 314 с.
6. Кучинко М. М., Златогорський О. Є. Пам'ятки археології Луцького району Волинської області: [навчальний посібник]. – Луцьк: «Волинські старожитності», 2010. – 280 с.
7. Макарчук С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. – Львів: Світ, 1999. – 352 с.
8. Охрименко Г. В. Населення Волині в праісторичні часи (розвиток матеріальної та духовної культури). – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004. – 252 с.
9. Повість минулих літ. Літописні оповіді. – К.: Веселка, 2005. – 224 с.
10. Сорока Ю. Романів. Історичне минуле і сучасне волинського села. – Вижгород: ПП Сергійчук М. І., 2013. – 224 с.
11. Троневиц П. Луцький замок в історії України. – Луцьк: ВАТ «Волин. обл. друкарня», 2007. – 200 с.
12. Шахматов А. А. Древнейшие судьбы руського племени. – Петроград, 1919. – 64 с.

References

1. Grekov B. D. Kievskaja Rus'. – M., 1953. – 568 s.
2. Dmytrenko T. B. Zemlja Dubens'ka. Vichnyj poklyk istorii'. – Rivne: Djatlyk M., 2015. – 416 s.
3. Istorija Volyni. Z najdavnyshyh chasiv do nashyh dniv. – L'viv: Vyd-vo pry LDU «Vyshha shkola», 1988. – 238 s.
4. Istorychne dzhereloznavstvo: pidruchnyk / Ja. S. Kalakura, I. N. Voicsehiv'ska, S. F. Pavlenko. – K.: Lybid', 2003. – 488 s.
5. Kuchynko M. M. Volyns'ka zemlja X – seredyiny XIV st.: arheologija ta istorija. – Luc'k: «Vezha», 2002. – 314 s.
6. Kuchynko M. M., Zlatogors'kyj O. Je. Pam'jatky arheologii' Luc'kogo rajonu Volyns'koi' oblasti: [navchal'nyj posibnyk]. – Luc'k: «Volyns'ki starozhytnosti», 2010. – 280 s.
7. Makarchuk S. Pysemni dzhерela z istorii' Ukrai'ny: Kurs lekcij. – L'viv: Svit, 1999. – 352 s.

8. Oshrimenko G. V. Naselennja Volyni v praistorychni chasy (rozvytok material'noi' ta duhovnoi' kul'tury). – Luc'k: Volyns'ka oblasna drukarnja, 2004. – 252 s.

9. Povist' mynulyh lit. Litopysni opovidi. – K.: Veselka, 2005. – 224 s.

10. Soroka Ju. Romaniv. Istorychne mynule i suchasne volyns'kogo sela. – Vyzhorod: PP Sergijchuk M. I., 2013. – 224 s.

11. Tronevych P. Luc'kyj zamok v istorii' Ukrai'ny. – Luc'k: VAT «Volyn. obl. drukarnja», 2007. – 200 s.

12. Shahmatov A. A. Drevnejšie sud'by rus'kogo plemeni. – Petrograd, 1919. – 64 s.

Soroka Y. M., Dr. habil. (History) Professor of historical sciences, Professor of the department of archival studies and special branches of historical science of Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine, Kyiv), aspirantyr_ist@ukr.net

Volyn land in written and archaeological sources (middle I millennium – XIII century)

The questions of the source base of the study of the development of Volyn land, its peculiarity, historical stability and geopolitical factors in the process of their formation and completion are considered. Written and archaeological sources have been used to recreate history, economic activity and culture of the region's land. Written sources are divided into both narrative (narrative) and an act. The most important among the sources is archaeological, much of which has been worked out and published by both domestic and foreign researchers. Significant material on this issue is accumulated in Ukrainian historiography.

Keywords: Volyn land, written sources, archaeological sources.

* * *

УДК 930.1(438)«1991/...»:929 Хмельницький

Степанчук Ю. С.,

докторант, Черкаський національний
університет ім. Богдана Хмельницького
(Україна, Черкаси), iiepp@ukr.net

КРИМСЬКО–ТУРЕЦЬКА СТРАТЕГІЯ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО В СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Проведено історіографічний аналіз сучасної польської науки, де зовнішньополітичні, зокрема, кримсько–турецькі стратегії Б. Хмельницького трактуються як інструментальні для вибудовування системи стримування і протидії з метою збереження Гетьманщини. Польські історики розглядають турецький протекторат як засіб, а не самоціль гетьмана. Дослідники показують кримсько–турецьку діяльність володаря України у світі добре продуманою стратегією, що забезпечувала фундаментальні умови для виживання та існування Гетьманщини як такої. За Я. Качмарчиком, Б. Хмельницький пробує віднайти у геополітичній ситуації найменші можливості для того, щоб уникнути створення новий політичний організм і змусити сильніших сусідів змиритися з появою нового геополітичного гравця на карті Східної Європи.

Ключові слова: Богдан Хмельницький, Гетьманщина, Кримський ханат, Туреччина, польські історики, історіографія, протекторат, політична програма гетьмана.

Одним із напрямів творення образу Б. Хмельницького в польській історіографії є концептуалізація політичних зацікавлень гетьмана щодо Кримського ханату та Туреччини. Ця проблематика широко обговорюється в середовищі польських істориків. Це й не дивно з огляду на ту важливу роль, яку відіграли татарський і турецький чинники в розгортанні української Національно-визвольної війни середини XVII ст., виникненні та легітимізації Гетьманщини. Визнання ключової ролі для Б. Хмельницького стосунків із Кримським ханатом характеризує підходи сучасних польських істориків до окресленої проблеми. Ідея турецького чи московського протекторату обговорюється в Польщі без надриву та ярликів. Пробив собі дорогу підхід, який передбачає погляд на цю проблему з урахуванням українських, а не польських інтересів. На цій підставі з'явилася

концепція Д. Колодзейчика про оптимальність для Гетьманщини турецького протекторату порівняно з переяславсько–московською системою 1654 р. чи навіть Гадяцькою унією [1, с. 67–80]. Була остаточно списана в історіографічний архів опція, базована на тлумаченні козацько–татарського військово–політичного союзу проти Речі Посполитої під конфесіоналізованим кутом та протиставлення Європа – Азія. Теза про зраду Б. Хмельницького християнській солідарності, неприпустимості союзу з мусульманами проти християн, наявна в польському історіографічному дискурсі раніше, сьогодні не використовується в жодному контексті.

Метою пропонованої статті є аналіз інтерпретацій сучасними польськими істориками кримсько–турецького напрямку в зовнішній політиці Б. Хмельницького.

За своєрідний рефрен сучасної польської візії кримських концепцій Б. Хмельницького можна взяти наступну тезу З. Вуйцика: «Зрозумів він (Б. Хмельницький. – Ю. С.) від самого початку два засадних питання: що козацтво не може самостійно провадити військові дії проти Речі Посполитої, тому мусить шукати проти неї зовнішніх союзників, і що реєстрові козаки мусять порозумітися з рештою козаків, особливо із Запоріжжям, щоб разом із ними і всім руським суспільством розпочати спільну війну проти польського панування в Україні» [2, с. 61]. Серед двох імовірних союзників – Московська держава і Крим – саме останнього було з певних причин найвірогідніше швидко схилити до військово–політичного союзу. По–перше, головна мета політики Криму була «недопущення розхитування рівноваги сил в цій частині континенту... татари боялися, щоб Річ Посполита не здомінувала інших і не загрожувала їхньому існуванню». По–друге, «козацько–татарське замирення мало величезне значення не тільки тому, що козаки приступали до протистояння з владою Речі Посполитої за допомогою чужої держави, але передовсім з огляду на мілітарний аспект». По–третє, Бахчисарай був дуже незадоволений недавнім походом князя Я. Вишневецького та чигиринського старости О. Конєцпольського на Перекоп, що на емоційному рівні полегшувало завдання українському гетьманові [2, с. 61].

У схожому стилі висловився Я. Качмарчик. На думку науковця, Б. Хмельницький мав забезпечити свої тили від можливого нападу, а також здобути кінноту, яка б нівелювала перевагу шляхетського війська. «Лише один союзник відповідав одночасно цим двом вимогам – татари», – підкреслював дослідник [3, с. 57]. Я. Качмарчик також наголосив на тому, що гетьман мав у своїх руках важливі козири, які значно полегшили укладення такого військово–політичного союзу. З одного боку, це згадана вище провокація Я. Вишневецького та О. Конєцпольського, а з іншого – наявність листів від короля Владислава IV про приготування Речі Посполитої до походу на Крим спільно з московським військом [3, с. 57]. У поєднанні із внутрішньою напругою в Криму такі чинники сприяли досягненню порозуміння, чим гетьман майстерно і скористався, зумівши досягнути такої бажаний для себе результат.

Акцентування уваги на поєднанні двох ключових чинників – збігу геополітичного інтересу Кримського ханату та військових і політичних потреб Б. Хмельницького – наскрізно проходить через

пояснення тієї частини політичної програми гетьмана, яка була орієнтована на військово–політичний союз із кримськими татарами проти Варшави. У цьому контексті позиція польських істориків перегукується з підходами, притаманними українській та російській історіографіям.

Загальна спрямованість концептуалізації в Польщі призводить до визнання цілковитої рації за Б. Хмельницьким, якщо поглянути на ситуацію з погляду військово–політичних інтересів повстанців. Особливо відзначена непересічна військова роль татарських союзників у перемогах козацької зброї. Узяти хоча б тезу Г. Літвіна, що «мілітарний успіх повстання був вирішальною мірою наслідком козацько–татарського союзу» [4, с. 94]. Своїми акцентами таке бачення відрізняється від підходів сучасних українських істориків. Останні не схильні загострювати питання військової допомоги з боку татар, хоча й наголошують на її важливості. Опція, що без татарської допомоги жодні військові перемоги були неможливі, не стала нормою. Лише останнім часом вона торує собі дорогу, у чому, без сумніву, варто шукати впливу консолідованої й добре обґрунтованої позиції польських істориків.

Так само в сучасній українській та російській історіографії не затребуваною виявилася тематика протидії Варшави українсько–кримському союзу, тоді як у Польщі Я. Качмарчик ще наприкінці 80–х рр. XX ст. акцентував на цьому, що дозволило додатково підкреслити політичний хист та дипломатичну майстерність Б. Хмельницького. Досягається це вже через надання фактів, які свідчать про те, що після поразок на Жовтих Водах та під Корсунем «розірвання козацько–татарської ліги стала першочерговим завданням польської дипломатії» [3, с. 57]. Варшава діяла як власними дипломатичними каналами, так і через Францію та молдовського господаря В. Лупула. Відтак турецький султан видав наказ ханові Іслам–Гірею не втручатися в справи Речі Посполитої, підсилений заборонаю купувати кримських бранців. Однак Б. Хмельницькому вдалося втримати татар як союзників, діючи як у Кримському ханаті, так і в Туреччині. Він заслав посольство до Стамбула (О. Прицак навіть припускав, що тоді був укладений торговий договір із Туреччиною), скориставшись яничарським переворотом у Стамбулі.

Специфіка подальшої протидії Б. Хмельницького справам Варшави зруйнувати військово–політичний союз українських козаків із Кримським ханатом також активно опрацьовувалася в польській історіографії. Однак кардинально іншою є історіографічна ситуація в Україні, де ця проблема також стала об'єктом прискіпливої уваги [5, с. 248–256]. Переважно, у Польщі зачинателем дослідження і концептуалізації став Я. Качмарчик, який присвятив заходам Б. Хмельницького чимало уваги у своїй монографії. Щобільше, саме на прикладі дипломатичних та військово–політичних кроків гетьмана з нейтралізації загрозливих зусиль Варшави на кримському напрямові дослідник демонструє різні грані дипломатичного та політичного талантів вождя української Національно–визвольної війни середини XVII ст.

Розглядаючи, хоча й побічно, діяльність гетьмана в критичній для нього ситуації, коли Іслам–Гірей вимагав козацького війська для спільного походу на московське прикордоння, Я. Качмарчик, а пізніше і М. Дроздовський, Д. Мілевський, Я. Середика, В. Серчик,

А. Пernalь наголошували на тому, що Чигирину вдалося оптимально скористатися з роздвоєння позицій Варшави. Гетьман «безпомилково оцінив ситуацію». З одного боку, Річ Посполита потребувала скерування енергії козацтва на Московію, а з іншого – уживала дипломатичних заходів, щоб повернутися до старих, ще Владислава IV, планів антитурецької ліги. В останньому випадку козакам відводилася роль активної військової сили на театрі бойових дій, що хоронило українсько-татарський військово-політичний союз, прирікаючи Б. Хмельницького на катастрофічні втрати та остаточну поразку його концепції створення власної держави. Тому Б. Хмельницький, за переконанням Д. Мілевського, не планував ані вдарити разом з поляками на Туреччину, ані з татарами на Москву, бо в обох тих державах бачив можливих союзників, які допомогли б йому зберегти незалежність як від татар, так і від Речі Посполитої» [6, с. 107].

І в цій ситуації гетьман знайшов вихід, який дозволив йому вийти сухим з води і навіть зміцнити свої позиції. Іслам-Гірей не тільки не пішов на Москву. Його вдалося схилити до спільного з козаками походу на Молдову. А плани антитурецької ліги були засунуті в довгий ящик. «Величезний політичний талант, яким був наділений Хмельницький, дозволив йому безпомилково розіграти татарську карту, – підсумовував Я. Качмарчик [3, с. 175].

Водночас не було враховано наступні спроби Бахчисарая в 1651–1653 рр. втягнути Б. Хмельницького в похід на московське прикордоння, на Дон чи Північний Кавказ проти черкесів. Натомість в українській історіографії ця проблема була щільно вписана в загальний контекст козацько-татарських взаємин [5, с. 260–265].

Ще однією особливістю інтерпретації кримського вектору політичної програми Б. Хмельницького в сучасній польській історіографії є відсутність сюжетів про специфіку використання гетьманом татарського чинника в просуванні своїх інтересів у стосунках з Московською державою. Обґрунтування легітимності військово-політичного союзу Чигирин з Кримським ханатом, залучення кримської карти до тиску на позицію Москви, заяви на переговорах про згоду Іслам-Гірея на антитурецький демарш та долучення до християнського світу – усе це випало з уваги, тоді як в українській історіографії детально обговорювалося [7, с. 274–284].

Насамкінець, не проаналізовано залишилася двоїста роль Кримського ханату в союзницьких стосунках. Польські історики, як і українські та російські, пишуть про те, що саме позиція Іслам-Гірея під Зборовом (1649) та Берестечком (1651) зруйнувала амбітні плани Б. Хмельницького. У першому випадку «коли Іслам-Гірей III прийняв рішення про початок переговорів з Яном Казимиром, впали всі плани козацького гетьмана, що прагнув до політичної незалежності України» [3, с. 134]. У другому – втеча татар вирішила долю битви на користь королівського війська [3, с. 206]. Одноголосно провинна за таку поведінку татар знімається з Б. Хмельницького і кладеться на незалежні від нього обставини, а саме на фундаментальні інтереси Кримського ханату. Як писав, наприклад, З. Вуйцік, татари діяли «згідно із засадами своєї політики утримання рівноваги у Східній Європі, не хотіли допустити до остаточної поразки Речі Посполитої» [2, с. 68]. Так само оцінюють і поведінку татар під Жванцем у 1653 р., яка підштовхнула гетьмана

до подальшого зближення з Московією і Переяславської ради 1654 р. [8, с. 120]. При цьому цілком вмотивовано наголошується й на іншій ваді українсько-кримського союзу – необхідність миритися з вибиранням татарами в Україні ясиру та спустошенням ними ж різних теренів. Зокрема, на прикладі подібних дій кримських союзників під час західного походу Б. Хмельницького Д. Пухцвяртек підкреслював: «У складі армії Б. Хмельницького татари були елементом найбільш кривавим та грабіжницьким, а їхнього впливу під тим кутом на чорні не варто недооцінювати» [9, с. 84].

Водночас із польського історіографічного обігу випала проблематика ролі Іслам-Гірея в процесі легітимізації територіального характеру влади гетьмана, а отже і Гетьманщини загалом. Висловлена свого часу ще Л. Кубалею [10, с. 154] думка про підштовхування ханом Яна Казимира на переговорах під Зборовом до визнання за гетьманом саме такого статусу виявилася занедбаною. А тому спостерігається перекіс у бік надмірної ненадійності татар як союзників.

У підсумку акцентовані кримські сюжети не дисонували з роллю інших складових формування образу Б. Хмельницького. Вони ще більше увиразнили загальну лінію на підкреслення військового та дипломатичного хисту гетьмана, його державотворчої функції, стратегічного мислення з української перспективи, уміння знаходити оптимальне рішення в складних геополітичних обставинах.

Аналогічну спрямованість має і концептуалізація турецького вектора в політичних концепціях гетьмана. Опція, яка перебуває на озброєнні в польських істориків, базується на наявності в гетьмана ідеї турецького протекторату над Гетьманщиною. Це підносить підходи Б. Хмельницького на турецькому напрямі до рівня стратегічних, вписує їх у концепцію балансування між сусідніми потугами, надає голосного звучання, подає гетьмана правителем, який мислить системно, на перспективу. Водночас Б. Хмельницький постає вільним від конфесіоналізованих упереджень та релігійної риторики.

Головний рефрен бачення досягнень турецької політики Б. Хмельницького полягає в констатації того факту, що гетьману таки вдалося скувати ворожі зусилля Варшави й добитися підтримки з боку султана [3, с. 121]. Станом на 1651 р. Стамбул не тільки зайняв нейтральну позицію, але й наказав кримському ханові Іслам-Гірею надавати військову допомогу козацькому війську. Як писав Я. Качмарчик, вісті, привезені турецьким послом Осман-агою зі Стамбула, «перевершили найсміливіші надії козацького гетьмана», свідчачи про дипломатичні таланти Б. Хмельницького [3, с. 203]. Крім того, турецький султан розв'язав гетьманові руки в Молдові, що мало величезне значення.

Обговорюючи проблему турецького протекторату, польські історики, однак, не втягувалися в заочну дискусію між Б. Флорею та О. Прицаком з приводу вірогідності встановлення зверхності султана над гетьманом. Домінує підхід, коли про безпосередньо особливості сприйняття Чигирином умов протекторату мова не йде. Навіть Д. Геровський, який один із розділів своєї книги назвав «Турецька протекція над Україною і битва під Берестечком», уникнув прямих тверджень. Дослідник обмежився лише сентенцією,

яка допускає різні тлумачення: «Улітку 1650 року прибув до запорозького гетьмана султанський посол, обіцяючи за визнання зверхності Туреччини молдавське господарство. Хмельницький, розраховуючи на допомогу проти Польщі, прийняв цю пропозицію і приступив до приготування нової кампанії, яка, за його очікуваннями, мала завдати остаточної поразки Речі Посполитій» [11, с. 34]. Прямо про прийняття Б. Хмельницьким турецького протекторату писав лише М. Франц [12, с. 299].

Натомість Д. Мілевський тримається цілком інакшої концепції, вважаючи, що Б. Хмельницький принципово не бажав іти під протекторат султана, що нагадує домінуючу інтерпретацію в російській історіографії. Згідно з позицією дослідника, гетьман «визнавав авторитет Порти тільки тоді, коли було йому на руку. Зводив Туреччину обіцянками й одночасно реалізовував власну політику» [13, с. 21]. На тому, що український гетьман лише вів супроти Стамбула тонку дипломатичну гру, наголошував і Г. Літвін. Щобільше, дослідник вважав, що типологічно ця гра подібна до московських стратегій Б. Хмельницького [4, с. 98]. «Звісно, немає сумнівів, що Хмельницький не збирався віддавати Україну під панування Мехмеда IV. Зрештою, так само інструментально трактував він і аналогічну пропозицію, зроблену Олексієві Михайловичу [3, с. 121], – зазначав Я. Качмарчик. Б. Хмельницький «не мусив боятися надмірного узалежнення від султана, що довів своєю молдавською політикою в 1650–1653 рр., коли визнавав авторитет Порти тільки тоді, коли було йому на руку, – твердив Д. Мілевський [13, с. 21]. «Фундаментальною засадою політики Хмельницького було запевнення собі військового союзника у змаганнях з Річчю Посполитою за якнайширший обсяг незалежності чи його утримання... Знаючи увесь політичний шлях гетьмана, важко було б повірити у щирість його декларацій про готовність остаточного переходу «під високу руку» царя чи султана», – узагальнював Г. Літвін [4, с. 98].

Польські історики відзначають і хист Б. Хмельницького до майстерної подвійної гри та до плетива хитрих комбінацій [4, с. 98]. Зокрема, Я. Качмарчик та М. Нагельський особливо вказують на те, як філігранно гетьман вийшов із надзвичайно скрутної зовнішньополітичної ситуації, що склалася 1650 р., коли турки й татари прагнули організувати спільний похід кримських татар і українських козаків на Московію чи на Військо Донське. Я. Качмарчик не поскупився на схвальні епітети: «Величезний політичний таланти, яким був наділений Богдан Хмельницький, дозволив йому безпомилково розіграти татарську карту» [3, с. 175]. Від М. Нагельського Б. Хмельницький удостоївся не менш високої оцінки: «Талант козацького вождя повністю проявився, коли зясувалося, що Порта не тільки закликала до походу на Москву Іслам-Гірея III, але й схилила до участі козаків» [14, с. 236]. У своїй основі такі оцінки збігаються з думками В. Брехуненка, який вписував ці події в ширший контекст дипломатичної обробки Бахчисараєм Б. Хмельницького для підготовки спільного походу на Дон та московське прикордоння, яка розпочалася ще восени 1649 р. [5, с. 265].

Я. Качмарчик та М. Нагельський досить розлого описали дипломатичні та військові ходи українського гетьмана, які дозволили уникнути справжньої катастрофи, якби довелось спільно з татарами іти

завойовувати московське прикордоння. Москва тоді б однозначно виступила в союзі з Річчю Посполитою проти Б. Хмельницького, а війна на два фронти стала б для нього повною поразкою. Але гетьман зміг пройти між Сциллою і Харибдою. Зміг не тільки унеможливити повномасштабний татарський напад, зберігши союзницькі стосунки з Іслам-Гіреєм, а й спрямувати татар на Молдову, де вирішував свої геополітичні завдання.

Отже, сучасний польський історіографічний образ кримсько-турецької політичної стратегії українського гетьмана концептуально набагато змістовніший, ніж у попередні роки, а головне поставлений на міцний фундамент. Забезпечив це той факт, що репрезентація зовнішньополітичної програми Б. Хмельницького опирається на узагальнення Я. Качмарчика, М. Нагельського та ін., де Б. Хмельницький постає державним мужем, який переймається глобальними проблемами шойно утвореної держави й підпорядковує цьому свої зовнішньополітичні кроки, а не розмінюється лише на пошук військових союзників. У такий спосіб гетьман піднятий на висоту справжнього правителя, великого гравця на міжнародній шахівниці Східної Європи, а тези про його дипломатичний та політичний хист наповнюються реальним змістом.

Список використаних джерел

1. Колодзейчик Д. Tertium non datur? Турецька альтернатива в зовнішній політиці Козацької держави / Д. Колодзейчик // *Гадяцька унія 1658 року / Відп. секр. В. Брехуненко*. – Київ, 2008. – С.67–80.
2. Wójcik Z. Wojny kozackie w dawnej Polsce / Z. Wójcik. – Warszawa, 1999. – 288 s.
3. Качмарчик Я. Гетьман Богдан Хмельницький / Я. Качмарчик. – Перемишль; Львів, 1996. – 386 с.
4. Litwin H. Od unii lubelskiej do III rozbioru Rzeczypospolitej. Rzeczpospolita a Ukraina. Szkice wydarzeń politycznych / H. Litwin // *Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie / Red. T. Chynczewska-Hennel i N. Jakowenko*. – Lublin, 2000. – С.96–124.
5. Брехуненко В. Стосунки українського козацтва з Доном у XVI – середині XVII ст. / В. Брехуненко. – Київ; Запоріжжя, 1998. – 334 с.
6. Milewski D. Rywalizacja polsko-kozacka o Mołdawię w dobie powstania Bohdana Chmielnickiego / D. Milewski. – Zabrze, 2011. – 251 s.
7. Брехуненко В. Московська експансія і Переяславська рада 1654 року / В. Брехуненко. – Київ, 2005. – 386 с.
8. Перналь А. Річ Посполита двох народів і Україна: дипломатичні відносини 1648–1659 рр. / А. Перналь. – Київ: Видавничий дім КМ Академія, 2013. – 400 с.
9. Półciwiartek D. Najdalszy zachodni pochód wojsk B. Chmielnickiego – mit i rzeczywistość / D. Półciwiartek // *Козацькі війни XVII ст. в історичній відомості польського та українського народів: Матеріали Другої польсько-української наукової зустрічі (Львів 12–13 жовтня 1995 р.) / За ред. Л. Зашкільняка*. – С.81–92.
10. Kubala L. Oblężenie Zbaraża / Kubala L. *Szkice historyczne / L. Kubala*. – Warszawa; Kraków, 1901. – С.111–169.
11. Gierowski J. A. Przechyżopolita w dobie złotej wolności (1648–1763) / J. A. Gierowski // *Wielka Historia Polski*. – Kraków, 2004. – Т.5. – 401 s.
12. Franz M. Idea państwa kozackiego na ziemiach ukraińskich w XVI–XVII wieku / M. Franz. – Toruń: Adam Marszałek, 2005. – 421 s.
13. Milewski D. Wyprawa na Suczawę 1653 / D. Milewski. – Zabrze: Inforteditions, 2007. – 206 s.
14. Nagielski M. Bohdan Chmielnicki / M. Nagielski // *Hetmani zaporożscy w służbie króla i Rzeczypospolitej / Pod. red. P. Krolla, M. Nagielskiego, M. Wagnera*. – Zabrze: Inforteditions, 2010. – С.222–253.

References

1. Kolodzeichyk D. Turetska alternatyva v zovnishnii politytsi Kozatskoi derzhavy / D. Kolodzeichyk // *Hadiatska uniiia 1658 roku / Vidp. secr. V. Brekhunencko*. – Kyiv, 2008. – С.67–80.
2. Wójcik Z. Wojny kozackie w dawnej Polsce / Z. Wójcik. – Warszawa, 1999. – 288 s.

3. Kachmarchyk Ya. Hetman Bohdan Khmelnytskyi / Ya. Kachmarchyk. – Peremyshl; Lviv, 1996. – 386 s.

4. Litwin H. Od unii lubelskiej do III rozbioru Rzeczypospolitej. Rzeczpospolita a Ukraina. Szkice wydarzeń politycznych / H. Litwin // Między sobą. Szkice historyczne polsko–ukraińskie / Red. T. Chynczewska–Hennel i N. Jakowenko. – Lublin, 2000. – S.96–124.

5. Brekhunenko V. Stosunki ukraińskiego kozactwa z Donem u XVI – serediny XVII st. / V. Brekhunenko. – Kyiv; Zaporizhzhia, 1998. – 334 s.

6. Milewski D. Rywalizacja polsko–kozacka o Mołdawię w dobie powstania Bohdana Chmielnickiego / D. Milewski. – Zabrze, 2011. – 251 s.

7. Brekhunenko V. Moskovska ekspansija i Pereiaslavska rada 1654 roku / V. Brekhunenko. – Kyiv, 2005. – 386 s.

8. Pernal A. Rich Pospolyta dvokh narodiv i Ukraina: dyplomatychni vidnosyny 1648–1659 rr. / A. Pernal. – Kyiv: Vydavnychiy dim KM Akademiia, 2013. – 400 s.

9. Półwiartek D. Najdalszy zachodni pochód wojsk B. Chmielnickiego – mit i rzeczywistość / D. Półwiartek // Kozatski viiny XVII st. v istorychnii vidomosti polskoho ta ukraińskoho narodiv: Materialy Druhoi polsko–ukraińskoi naukovoi zustrichi (Lviv 12–13 zhovtnia 1995 r.) / Za red. L. Zashkilniaka. – S.81–92.

10. Kubala L. Oblężenie Zbaraża // Kubala L. Szkice historyczne / L. Kubala. – Warszawa; Kraków, 1901. – S.111–169.

11. Gierowski J. A. Przechylna w dobie złotej wolności (1648–1763) / J. A. Gierowski // Wielka Historia Polski. – Kraków, 2004. – T.5. – 401 s.

12. Franz M. Idea państwa kozackiego na ziemiach ukraińskich w XVI–XVII wieku / M. Franz. – Toruń: Adam Marszałek, 2005. – 421 s.

13. Milewski D. Wyprawa na Suczawę 1653 / D. Milewski. – Zabrze: Infortedititions, 2007. – 206 s.

14. Nagielski M. Bohdan Chmielnicki / M. Nagielski // Hetmani zaporoscy w służbie króla i Rzeczypospolitej / Pod. red. P. Krolla, M. Nagielskiego, M. Wagnera. – Zabrze: Infortedititions, 2010. – S.222–253.

Stepanchuk Y. S., doctoral candidate of National University of Cherkasy (Ukraine, Cherkasy), iiepp@ukr.net

The B. Khmelnytsky's Crimean–Turkish strategy in the modern polish historiography

It is analyzed the historiographic analysis of modern polish science, where the foreign policy, including the Crimean–Turkish strategy of B. Khmelnytsky are treated as an instrumental for building the system of streaming and counterbalance with the purpose of Hetmanate's preservation. The Polish historians consider the Turkish protectorate as a method and not Hetman's goal. Researchers show the Crimean–Turkish activity of ruler of Ukraine in the light of a well thought-out strategy that have provided the fundamental conditions for the survival and existence of Hetmanate as such. For Ya. Kachmarchyk, B. Khmelnytsky is trying to find the least opportunities in a geopolitical situation in order to write down a new political organism and make more powerful neighbors come to terms with the emergence of a new geopolitical player on the map of Eastern Europe.

Keywords: Bohdan Khmelnytsky, Hetmanate, Crimean Khanate, Turkey, the Polish historians, historiography, protectorate, Hetman's political program.

* * *

УДК 378.12(477.42)

Гуцало Л. В.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії, Житомирський державний
університет ім. Івана Франка (Україна, Житомир),
lyudmilagucalo@ukr.net

Мищук Г. А.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії, Житомирський державний
університет ім. Івана Франка (Україна, Житомир),
galyamishchuk@gmail.com

Микола Васильович Хомичевський (Борис Тен): БІОГРАФІЯ, ТВОРЧА ТА ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Досліджено та проаналізовано життєвий і творчий шлях поета, перекладача, хормейстера, музикознавця Миколи Васильовича Хомичевського

(Бориса Тена). Методологія дослідження полягає в застосуванні методів персоналогії, теорії особистості та історико–біографічного методу. Зазначені методологічні підходи дозволяють зібрати та дослідити факти з життя і творчої діяльності музикознавця М. В. Хомичевського. Наукова новизна роботи зумовлена потребою вивчення маловідомих сторінок історії українського музикознавства та його діячів, які з тих чи інших причин залишилися поза увагою вітчизняних дослідників.

Ключові слова: Хомичевський Микола Васильович, Борис Тен, поет, перекладач, хормейстер, музикознавець.

Нова соціокультурна реальність в умовах незалежної України зумовила нове бачення місця та значення культури в українському суспільстві. Сьогодні багатьом зрозуміло, що побудувати ефективну економіку, забезпечити процвітання й добробут людей неможливо в бездуховному суспільстві. Тому надзвичайно актуальним є звертання до особистостей, які зробили власний неоціненний внесок у розвиток духовної культури українського народу.

Українська культура ХХ ст. представлена багатьма славетними постатями. Особливе місце серед них належить Миколі Васильовичу Хомичевському (1897 – 1983) – відомому під псевдонімом Борис Тен та знаного широкому загалові як поет, перекладач, музикознавець, хормейстер, педагог та державний діяч.

Непересічна постать М. В. Хомичевського, його біографія і творча діяльність хоча й не залишалися поза увагою дослідників [4; 5; 6; 7; 10], однак, ще є недостатньо вивченими і вимагають подальшого дослідження. Відтак метою даної публікації шляхом систематизації й аналізу наявного джерельного матеріалу є дослідження основних напрямів творчої та громадської діяльності М. В. Хомичевського (Бориса Тена).

Народився Микола Васильович Хомичевський 9 грудня 1897 р. в селі Дермані на Рівненщині. Його батько, отець Василь, і його мати Віра Дермідонтівна (до шлюбу Іваницька) походили з родин священнослужителів. Дитинство Миколи, який був старшим сином подружжя Хомичевських проходило в с. Кунин, де служив батько та в сусідньому Дермані, де жила численна родина матері. Навчання Микола розпочав у парафіяльній школі, продовжив у духовному училищі при Дерманському монастирі. Під час занять в училищі юнак засвоїв основи давніх мов. Захопило Миколу Хомичевського хорове та театральне мистецтво, а музичні здібності юнак успадкував від матері. У 1913 р. сім'я Хомичевських переїздить до м. Житомира.

Трудова діяльність М. В. Хомичевського розпочалась у 1917 р.: у червні він влаштувався інструктором із сільськогосподарського перепису, що проводився у Волинській губернії, а також увійшов до житомирської Ради товариства «Просвіта» [10, с. 20].

У 1919 р., із відкриттям Волинського педагогічного інституту, він став одним з перших студентів словесно–історичного факультету. Навчання доводилось поєднувати з роботою. Він працював лектором на курсах підготовки викладачів єдиної трудової школи. Іноді працював у декількох учбових закладах одразу: викладав українську мову та літературу в школі поліграфістів, в І–й технічно–професійній школі, 7–й єдиній трудовій та 15–й школі імені Т. Г. Шевченка у м. Житомирі.

Микола Хомичевський захоплювався культурним життям Житомира, у якому в 1919 р. було створено перший Волинський радянський хор (керівник – Михайло Петрович Гайдай (1878–1965), батько солістки